

УДК 81'373.612.2:82-3

DOI 10.58423/2786-6726/2026-3-142-157

ISSN 2786-6726 (Online), ISSN 2786-6718 (Print)

Надійшла до редакції: 10.06.2026

Схвалено до друку: 31.07.2026

Опубліковано: 30.10.2026

Медведь Олена

Структурна неоднорідність метафор у художньому дискурсі початку ХХІ ст.

1. Вступ

Мова художнього твору – складне й багатогранне явище, у якому органічно поєднано компоненти, що є предметом наукових студій як літературознавців, так і мовознавців. Проте сучасні філологи, аналізуючи текст, зокрема художній, прагнуть вийти за його межі, долучити широкий позамовний контекст (епоху, культурний фон, соціальні норми, наміри автора тощо), що в гуманітаристиці ХХ–ХХІ ст. прийнято кваліфікувати як дискурс. Щодо власне художнього дискурсу, то науковці відзначають, що він «...спрямований на естетичну трансформацію мовних засобів, посилення їх зображально-виражального навантаження задля мисленнєво-мовленнєвого “розкріпачення” сучасного адресата, якого приваблюють тексти, густо насичені образними засобами, системою тропів і фігур» (Колоїз та ін., 2024, с. 4). Своєю чергою, це ставить перед дослідниками прозових і поетичних творів складне багатоаспектне завдання – конкретизувати мовні механізми створення «густої насиченості» тропами сучасних художніх текстів.

Одним із найуживаніших тропів поезики художнього твору, чи, у мовознавчому аспекті, лінгвопоетики, традиційно вважають метафору. У найширшому розумінні метафоричними називають слова чи вислови, використані в переносному значенні. Цей класичний підхід акцентує, що саме художні тексти є «органічним середовищем» функціонування метафор як лінгвального явища тієї національної мови, якою написано той чи той твір художньої літератури. У межах дискурсивного підходу, який постулює

Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica 2026/3: 142–157.

«густу насиченість» літературних творів поетичними тропами, набуває актуального звучання думка, що метафора має текстотвірний потенціал, вона є «конструктивним елементом ... формальної організації тексту» (Кравець, 2008, с. 409), що й визначає необхідність дослідити передусім формально-синтаксичну структуру метафоричних конструкцій у літературних творах і ті її особливості, які дозволяють таким метафоричним структурам формувати насичені тропами тексти.

Кінець XX – початок XXI ст. теоретики літератури й літературні критики характеризують як час нового повіу в мистецтві. Змінився характер розвитку літературного процесу, з'явилася нова генерація літераторів, яка намагалася вивести мистецтво за межі політики, ідеологічних й адміністративних втручань у літературу. «Одне слово, політика виснажувала до естетичного безсилля великі таланти... Ми повинні увійти в XXI століття очищеними від більшовицької скверни і пройти неминучий шлях європеїзації національної літератури, і творча молодь бунтує», – зазначав Микола Жулинський у статті «Українська література на межі тисячоліть» (Жулинський, 2000, с. 18). Очевидно, що такі зрушення художньо-образної системи мали певний вплив і на власне мовну тканину літературних творів початку XXI ст., що робить її дослідження актуальним для сучасного вітчизняного мовознавства, зокрема в аспекті метафорики.

Відзначимо, що художнє мовлення генерації українських поетів початку XXI ст., так званих «двотисячників», на сьогодні практично не аналізувалося. Тому метою нашого дослідження є розглянути метафору як лінгвопоетичне явище в українській поезії першого десятиліття XXI ст. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: визначити основні підходи до вивчення метафори в сучасній філології та формально-структурні типи метафоричних конструкцій зокрема; окреслити масив метафоричних мовних засобів у поетичних текстах авторів визначеного періоду; проаналізувати в межах формально-синтаксичного підходу особливості структурної реалізації метафори як лінгвопоетичного явища в українській поезії початку XXI ст.

Об'єкт дослідження – метафоричні слова та вирази (словосполучення, речення, тексти) у поетичних творах українських авторів-«двотисячників».

Предмет дослідження – особливості формально-синтаксичної структури метафор як художнього тропу із певними рисами їхнього функційного навантаження в українській поезії початку XXI ст.

Матеріалом дослідження є тексти творів так званих поетів-«двотисячників»: Анни Багряної, Тетяни Винник, Світлани Богдан, Ярослава Гадзінського, Богдана-Олега Горобчука, Надії Калениченко, Олександра Коржа, Дмитра Лазуткіна, Тані-Марії Литвинюк, Богдани Матіяш, Олега Коцарева.

Запропоноване дослідження ґрунтується на описовому методі лінгвістичного аналізу, прийоми якого полягають у виявленні лексичних і граматичних одиниць із необхідними характеристиками, їх описі й систематизації.

2. Сучасні підходи до вивчення метафори. Структурні особливості художньої метафори

На сьогодні теорія метафори ґрунтовно розроблена світовою філологічною наукою, над її проблемами працювало багато відомих теоретиків інших гуманітарних наук від епохи Античності й до наших днів. На феномені метафори зосередили свою увагу філософи, психологи, психолінгвісти, літературознавці, стилісти, семасіологи, лексикологи, лексикографи.

Віддаючи належне такій різноплановості, дослідники підкреслюють: «Підвищений і багатоаспектний інтерес до метафори зумовлений тим, що її розглядають як один з основних механізмів пізнання світу, відображення позамовної дійсності, як складник мовної картини світу» (Колесникова, 2019, с. 139).

У сучасній довідково-енциклопедичній літературі вказано, що «метафора (від грец. *μεταφορά* – перенесення) – мовне і мисленнєве явище, що полягає в перенесенні властивостей одного предмета (явища, дії) та його мовного знака на інший предмет (явище, дію) за принципом аналогії або контрасту» (URL1).

Як слушно зазначає Л. Кравець, «різноманіття концепцій метафор породжує багатство їхніх класифікацій» (URL1), у той же час «в україністиці метафору розглядають переважно в лексико-семантичному, лінгвостилістичному та граматичному аспектах (В. Ващенко, В. Русанівський, Л. Лисиченко, С. Єрмоленко, О. Тараненко, Л. Мацько, А. Мойсієнко, В. Калашник, В. Кононенко, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, Н. Бойко та ін.)» (URL1). Відтак унаслідок різноманітності підходів до вивчення аналізованого явища в науковому обігу співіснують кілька типологій метафор: у межах практично кожного підходу було розроблено відповідну класифікацію.

У літературі суто лінгвістичного чи лінгвістично-стилістичного спрямування виділяють такі типи метафор:

- загальномовні (або так звані стерті) метафори, які вже є не засобом створення образності, а джерелом виникнення нових значень, тобто одним із чинників формування багатозначності: *вушко голки*, *язик полум'я*, *наріжний камінь*, *перша ластівка* (приклади подаємо за Пономарівим, 2000, с. 43);
- лексичні метафори – уживання слова в непрямому значенні: *бджілка* – працююча, невтомна людина, *трутень* – людина, що живе працею інших (приклади наводимо за Єрмоленко та ін., 2001, с. 88);

- індивідуальні авторські (або поетичні) метафори – випадки нової, оригінальної метафоризації (Пономарів, 2000, с. 43).

Також визнаною в мовознавстві є класифікація, згідно з якою метафори поділяються на такі типи:

- номінативні, що полягають у заміні одного дескриптивного значення іншим і становлять собою джерело омонімії;
- образні метафори, що слугують розвитку фігуральних значень і синонімічних засобів мови;
- когнітивні метафори, що виникають у результаті зсувів у поєднуваності предикатних слів (перенесення значення) і створюють полісемію;
- генералізувальні метафори (як кінцевий результат когнітивних метафор), що стирають у лексичному значенні слова межі між логічними розрядами та стимулюють виникнення логічної полісемії (див., наприклад, Колесникова, 2019, с. 146).

Важливо підкреслити, що практично в усіх класифікаціях окремо виділені саме художні, образні метафори як специфічний тип цього лінгвопоетичного явища. Стосовно образної метафори літературознавці зазначають: «Сконцентровуючи та узгоджуючи у своєму потужному семантичному полі найвіддаленіші чи найнесумісніші асоціації, метафора постає суцільним нечленованим тропом, який може розгортатися у внутрішній сюжет, не сприйнятний з погляду раціоналістичних концепцій. Метафора тут подібна до загадки, але з тією відмінністю, що не підлягає декодуванню, вимагаючи визнання за собою нової реальності, розбудованої за естетичними принципами» (Гром'як та ін., 2007, с. 444).

У широкому розумінні «образ (лат. *species* – вид, від нім. *Gestalt* – образ) – цілісна форма відображення й освоєння об'єктів в їх чуттєво-предметній даності чи в мисленнєво-абстрактній узагальненості» (URL2). У художньому творі образ – це втілення мислення автора, його унікальне бачення та яскраве зображення картини світу. Л. Кравець підкреслює: «Образ виникає в результаті пізнання світу, формується сприйманням, пам'яттю, уявою, враженнями та реалізує певний смисл. Це зумовлено властивістю асоціативного мислення виявляти подібність між несхожими об'єктами та виводити із цієї подібності смисл» (URL3).

Межі й структура художнього образу можуть бути практично будь-якими: образ може передаватися словом, словосполученням, реченням, надфразною єдністю, може охоплювати цілий розділ чи навіть композицію твору в цілому. Відповідно для образної метафори розрізняють такі її структурні типи: метафора-словосполучення, метафора-речення, метафора-текст (Єрмоленко та ін., 2001, с. 88). Очевидно, що для практичного аналізу структурних типів метафор категорії «словосполучення», «речення»,

«текст» є занадто широкими, тому доцільно залучити більш конкретні синтаксичні поняття, зокрема про граматичні форми компонентів словосполучення й речення, синтаксичні зв'язки між ними, а також їхні морфологічні характеристики.

3. Структурні типи реалізації метафори як художнього тропу в українській поезії початку ХХІ ст.

Аналіз відібраних за хронологічним принципом поезій дав змогу виділити кілька типів структурної реалізації метафор.

Метафори-словосполучення є найпростішим типом формально-синтаксичної організації метафоричних синтаксичних конструкцій. За типом синтаксичних відношень у межах такого типу конструкцій виділяємо атрибутивні, об'єктні та адвербіальні метафоричні словосполучення.

Типовою схемою побудови метафоричного вислову-словосполучення з атрибутивними відношеннями є узгоджене стійке метафоричне означення.

За морфологічною природою узгоджені переносні означення найчастіше є субстантивно-ад'єктивними конструкціями з метафоризованим прикметником. Саме прикметник як частина мови характеризує ознаки предмета в усьому їхньому різноманітті – за кольором, смаком, матеріалом тощо, крім того, він має «великий метафоризаційний і виражально-зображальний потенціал» (Кравець-Косько, 2025, с. 81).

Численними в досліджуваних поезіях є субстантивно-ад'єктивні метафоричні означення-кolorативи, що ґрунтуються на перенесеному позначенні кольору: *І здійсмається зухвало У **гранатовім** тремтінні...* (Анна Багряна «Про месію»); *Витанцьовує Шива загорнений в карту морів І терпіти цей **чорний** лоскіт стає найважче* (Т. Винник «Весняний мачо»). Метафоричність таких означень ґрунтується насамперед на тому, що предметам, із якими вони в тексті поєднуються, характеристика за кольором не властива: зокрема в наведених прикладах це абстрактні поняття *тремтіння*, *лоскіт*.

Відзначимо, що тільки окремі такі епітети підтримують традиційну для української поезії семантику кольоропозначення. Так, наприклад, усталеним є образне перенесення зеленого як кольору життя й оновлення: *Та мер Шумілкін проходить З руками в кишенях Й волоссям на голові – Химерна річ ця **зелена** весна...* (О. Коцарев «Газова служба»). Більшість кольорових метафоричних означень, виявлених у досліджуваних текстах, є немотивованими: ***Чорно-біла** калина Схилила в безпам'яті Вихудле зболене тіло* (Н. Калениченко «Фріді»); *Дід що постійно може дати **бузкову** пораду* (О. Коцарев «Сніг»). Ця немотивованість визначена або тим, що предмет має колір, але не такий

(калина *червона*, але ніколи не *чорно-біла*), або, як уже вказувалося, характеристика за кольором йому не властива (абстрактне поняття *порада*).

Виявлено також смакові метафоричні означення: *Заховані в невидимих солонках Солоних марень і солодких теж* (Анна Багряна «Ти – не кентавр, а я – не амазонка»); *Солоний місяць в боговій одежі* (Н. Калениченко «Солоний місяць в боговій одежі»). Їхня метафоричність має подібну до проаналізованих вище природу: іменники *марення*, *місяць* не мають ознаки за смаком.

В аналізованих текстах виділено метафоричні означення, пов'язані з часовими характеристиками: *В білій магії трав, У липневому сні Ти мене обіймав, Розчинившись в мені* (Анна Багряна «В липневу ніч»); *А ниточка-нитка рветься під пальцем і рветься Відмикає весняні легенди в своїй рушниці* (Т. Винник «Весняний мачо»); *Ображались роги що їх носити не вміють Цілували маленьке Годо березневі боги* (Т. Винник «Квітень»); *Не гаси новорічні душі, бо душать випрані простині* (Т. Винник «Сесія»). Як правило, роль прикметникових часових означень полягає в тому, щоб визначати, коли саме відбуваються події, установлювати їх послідовність та зв'язок у часі, однак у наведених прикладах такі часові параметри не простежуються (*березневі боги*, *новорічні душі*).

Достатньо поширеними є метафоричні означення-прикметники, у підґрунті яких наявне образне перенесення за матеріалом, із якого виготовлено предмет: *Вгорі нагадують засохлі дерева Із німбами скляного розрідженого повітря* (Я. Гадзінський «Сепія»); *Ти заповнюєш мою воскову голову* (Б.-О. Горобчук «Воскове місто застигло й не тане»); *А самісінький ліхтар виточує кисень У сніговому акваріумі* (О. Коцарев «Сніг»). У наведених прикладах іменники *повітря*, *голова*, *акваріум* не можуть бути виготовлені з тих матеріалів, які постали в художній уяві митців.

У досліджуваних текстах узгоджені метафоричні означення можуть бути побудовані й на підставі перенесення інших ознак, зокрема людських якостей, рис, притаманних людині як тілесній істоті, на тварин чи предмети або абстрактні поняття: *Листочок – небесне лігво, Листочок безрукий* (Т. Винник «Свобода кольору»); *І піднімуться п'яні рядки у твоє прощення* (Т. Винник «Весняний мачо»); *В моєму тільки моєму саду Тепер чомусь так грузько Ні радісного світла Ні безтілої темряви* (Я. Гадзінський «Її величність лісопильня»); *Бездиханна субота як стигми завузлена крів* (Т. Винник «Весняний мачо»). Цікаво відзначити, що відібрані приклади досить часто мають у своєму складі прикметник із префіксом *без-*: *безрукий*, *бездиханний*, *безтілий*, що певним чином відбиває поетичну тенденцію приписувати ознаку, водночас заперечуючи її.

На наш погляд, узгоджені метафоричні означення, виражені прикметником, відбивають спільну рису поетичного мислення митців

досліджуваного покоління – свідоме приписування предмету чи явищу ознаки, яка йому не властива.

В аналізованих текстах менш поширені узгоджені переносні означення, що є конструкціями з метафоризованим дієприкметником: *Щось сказати мені мав бездомний **зажурений** пес, Але глянув лише і в сніги жити далі пішов* (С. Богдан «Взимку голе гілля – кровonosні судини небес»); *Ти носиш намисто з розбитих сердець І н'єш на обід **нерозбавлені** сльози* (С. Богдан «Даша»); *Але **серце** моє **розламане** Ніколи не став навпроти* (Т. Винник «До чоловіка»); *Сніг на **зомлілому** листі* (Н. Калениченко «Притча»); *Враг гранатового тіла, **Закривавленого** січня...* (Анна Багряна «Про місяць»).

Неузгоджені означення як окремий синтаксичний тип у досліджуваних поезіях найчастіше репрезентовані генітивними метафорами з атрибутивними відношеннями між складниками, коли залежний іменник у родовому відмінку виконує функцію неузгодженого означення іншого іменникового компонента: *І враз – **симфонія дощу*** (Анна Багряна «П'яний бузок над спраглим серцем»); *Втік ніжний **вітер слів**, забрав з собою чари* (С. Богдан «Зірки покинули раптово твої очі»); *Два вікна **у галактиці віршів*** (Т. Винник «До чоловіка»); *І тільки мене врятує **Рук чужих демократія*** (Т. Винник «Демократія тіла»). Л. Кравець підкреслює насамперед інтелектуальність такої метафори: «Наявність її у тексті свідчить про досконалу конденсовану форму вислову з відчутною інтелектуальною домінантою. За допомогою цієї метафори твориться описовість, стислість, лаконічність мовлення...» (Кравець, 2005, с. 62).

Відзначимо, що образне навантаження в метафорах такого типу може мати як стрижневий компонент (у формі знахідного, орудного, місцевого відмінка тощо), так і генітив. Зокрема поширеними є вислови, у яких іменник у прямому чи непрямому (крім родового) відмінку має пряме значення, а іменник у родовому – переносне: *Певно, деś за горами захований **вічності храм*** (Анна Багряна «Я писала тобі на затертому вічності камені»); *Ти не приносиш більше в сні мої тривогу і не фарбуєш мрії **кольором омани*** (С. Богдан «Зірки покинули раптово твої очі»); *А мої листи читати ти не вмієш в **книжці неба*** (С. Богдан «Ти ніколи не почуєш і ніколи не побачиш...»).

В аналізованих текстах спорадичними є випадки, коли іменник у родовому відмінку має переносне значення, а іменник у називному – пряме: *Горілчани **горнятка віршів*** (Т. Винник «До чоловіка»); ***Фотокамер комети** спалили дитячий світ* (Я. Гадзінський «Життя опісля слави»); *Засипле порізану стару **плоть асфальту*** (Я. Гадзінський «Газонокосилка»).

Відзначимо також, що в аналізованих текстах виявлено атрибутивні метафори, які при метафоризованих генітивах нарошують додаткові

уточнювальні епітети також метафоричного характеру: *Ти носиш **намисто** з **розбитих сердець*** (С. Богдан «Даша»); *Розплескалася **чорна хвиля** Чоловічих **розлучених брів**...* (Т. Винник «До чоловіка»); *Драстуй **Салатно-янтарного Листя свинець*** (О. Коцарев «Неперспективне село»). Такі конструкції є виявом не тільки ускладнення формальної синтаксичної структури, але й розгортанням метафоричних комплексів у межах поетичного тексту.

Третім типом метафоризованих словосполучень з атрибутивними відношеннями є метафори-прикладки, уживання яких у поетичних творах початку ХХІ ст., за нашими спостереженнями, досить обмежене: *Вічне серце того пана, Що кайдани скинув людям Своїм словом закованим. Своїм словом, своїм нервом Своїм **болем-кровобоєм**...* (Анна Багряна «Про місяць»).

Метафоричність таких поєднань, з одного боку, достатньо прозора, оскільки немає дистанції в межах тексту, а з другого – часто несподівана: *Легко **сльозам-артеріям**: йдуть, все йдуть холодними* (Т. Винник «Сесія»). На наш погляд, саме ці метафори, разом із розшифрованими, можуть бути взірцями «поєднуваності непокєднуваного»: *І осінні **квіти-радіохвилі** обростуть без міри Все тло цих тихих стїн, осоння і осанни* (Я. Гадзінський «Вибір мобільної мережі»); *Вже мітить новий день безбарвний **промінь-маркер*** (Я. Гадзінський «Вибір мобільної мережі»).

Метафоризовані словосполучення з об'єктними відношеннями, тобто словосполучення, де залежне слово вказує на різні об'єкти, пов'язані з дією чи станом, є достатньо непоказовими для аналізованих текстів. Так, наприклад, непоширеними є метафори, у яких іменник у родовому відмінку залежить від дієслова: *Ми ж **морозу** **наїлись**, як хрону* (Т. Винник «Загубленість»). Цікаво підкреслити, що в цьому словосполученні за контекстом перенесенням є саме іменник (*мороз*), водночас як дієслово використане в прямому значенні.

Так само обмежено трапляються генітивні метафори, у яких іменник має об'єктне, а не атрибутивне значення: *Кількість буклетів дорівнює кількості **грішників**: Кажуть **промоутери спасіння*** (О. Корж «Госпел»). У цьому метафоричному вислові прямим є вживання генітиву, а залежний від нього іменник в називному відмінку є перенесенням.

Дещо частіше спостерігаємо метафоричні словосполучення, утворені дієсловом і іменником в орудному відмінку зі значенням знаряддя виконуваної дії: *Йшла ніч і тяжко **ридала дощем**, Йшла ніч і **скиглила вітром** сумним* (С. Богдан «Йшла ніч і тяжко ридала дощем»); *Тільки **сном** п'янким **наплину**, тільки **тінню** **проберуся** в наших марних мрій країну* (С. Богдан «Ти ніколи не почувеш»); *Віршем вдосвіта не **божися**, Серце, мов пекло Розжарене* (Т. Винник «Загубленість»); *Б'ють **сльозами** у сірі очі Всі Замучені, Всі Розбещені, Всі роздощені...* (Тетяна Винник «Загубленість»).

Особливістю таких структур є те, що метафоризовані іменники є абстрактними поняттями, наприклад, назвами явищ природи або психофізіологічних явищ, і не можуть позначати знаряддя дії.

Адвербіальні метафоризовані конструкції репрезентовані словосполученнями, які складаються з дієслова й іменника в орудному відмінку зі значенням способу дії: *І Дажбог **розлетівся просом** У траур черленого Лісу* (Т. Винник «Загубленість»); *Хотів би швидше поїхати звідси Але гнізда пташині спущеними **шинами Лежать** на узбіччі* (Я. Гадзінський «Хтось прийшов уночі»); *Його зими **тишею говорять**, Її весни **пісню мовчать...*** (Анна Багряна «Заспокойте, зорі, свою Аню...»); *Я впушу сльозу журливу, вона **розтане тихим криком** під цим небом* (С. Богдан «Самозакохані сльози»).

Метафори-речення (їх також називають предикативними метафорами) характеризуються тим, що перенесення реалізується через зв'язок підмета й присудка, завдяки якому метафоризовану дію присудка приписувано предмету-підмету: ***Ображались роги** що їх носити не вміють* (Т. Винник «Квітень»); ***липень відбивався** від моєї голої спини дугою **злітав і падав*** важко викрикуючи нутроші прибережного верболозу (Б.-О. Горобчук «Я Застудив Серце»).

Структуру речення мають також розшифровані метафори – стислі образи, у яких чітко окреслено обидва складники метафоричного зсуву: те, що порівнюється, і те, з чим порівнюється. Такі метафори в аналізованих поетичних текстах достатньо типові, оскільки саме вони мають необмежені можливості для виявлення авторського оригінального художнього світу, наприклад: *Вона його любила, Дивний **промінь** – неземна **любов*** (Анна Багряна «Заспокойте, зорі, свою Аню...»); *Взимку **голе гілля** – **кровоносні судини** небес, І по них циркулює загусла до чорного кров* (С. Богдан «Взимку **голе гілля** – **кровоносні судини** небес»); *Твоя **тінь** – нещасних покинутих **гук*** (С. Богдан «Даші»); *Обов'язково треба прокинутися бо **світ** це **куля** а **ти** – **мішень*** Мішень і куля колись зустрінуться (Д. Лазуткін «Кожна хвилина і кожна мить»). У деяких випадках такі метафори набувають виразного афористичного звучання: *Може, завтра мене не стане, І **життя** – тільки **мотлох** днів...* (Анна Багряна «В безнадійно-сумнім зітханні...»).

Описані метафори-словосполучення й метафори-речення є найпростішим типом формально-синтаксичної організації метафоричних синтаксичних конструкцій у досліджуваних поезіях. Достатньо велика їхня кількість і структурна різноманітність уже є показником того, що метафори цих структурних типів «насичують» аналізовані тексти.

Однак, крім власне частотності вживання структурно простих метафор, для досліджуваних поезій характерні так звані ланцюжки метафор, коли в межах одного речення, традиційно сприйманого як єдина одиниця

висловлення, нагромаджується кілька простіших за структурою метафоричних поєднань.

Так, наприклад, у рядках *На цьому голому фоні спорохнявілих слів – Завмерлих блискавок Із грубих мазків фарби*, які ні по кому не влучили (Я. Гадзінський «Сепія») можна виокремити кілька атрибутивних метафор-словосполучень: *фон слів*, *слів спорохнявілих*, *блискавки завмерлі*, *блискавки із мазків фарби*. Особливістю цього речення є те, що в ньому є три метафоричні центри-іменники, кожен із яких має метафоризовані означення, причому іменник *блискавки* має водночас узгоджене й неузгоджене означення. Іншого типу поєднання метафоризованих структур наявне в рядках *І, ніколи не знаючи міри, Жили яблук на дощ цвірінькали...* (Т. Винник «До чоловіка»). Тут поєднано атрибутивну метафору – неузгоджене означення *жили яблук* і метафору-речення *жили цвірінькали*, причому їхнім спільним компонентом є іменник *жили*. У рядках *На їхній вулиці імені вавилонської вежі Графіті із крил метеликів стікають у очі* (Я. Гадзінський «Вибір мобільної мережі») простежуємо кілька атрибутивних метафор (*вулиця імені вавилонської вежі*, *графіті із крил метеликів*) і метафору-речення (*графіті стікають*), причому також іменник *графіті* є об'єднувальним для двох із них.

Наведені приклади свідчать, що метафори як лінгвопоетичні явища в аналізованих текстах часто утворюють певні метафоричні комплекси, до яких входять простіші метафоричні структури. Створюється своєрідний метафоричний ланцюг, досить широкий за обсягом і складний своєю внутрішньою побудовою, на якому структурно «розгортається», але в той самий час «згущується» метафоричність.

Текст-метафора є найскладнішим за структурою метафоричним утворенням. Яскравим зразком такого тропу вважаємо вірш Анни Багряної «Малиновий дзвін»: *Ви чули, як плаче спустошена Прип'ять, За скоєнний гріх розіп'ята живцем, Прип'ята до неба, щоб вічності випить, Щоб вмити від бруду змарніле лице? Регочуть іони малиновим дзвоном, Вбиваючи блиск нерозкритих очей, Ридає вночі божевільна мадонна, Приймаючи з лона холодних дітей В бездонність ночей. Ви бачили: небо вкривалося струпом І трупом ставала зомліла земля? Малинове лихо зачорненням круком Кружляло й кидало отруту в поля. Летіли прокльони з чорнобильським дзвоном, Просилося серце до інших сердець, Ридала вночі українська мадонна Над сонним сплетінням мільйонів тілець, Закинутих десь. Та Вічна Любов із іонів постала І стала вогнем чудотворних ікон, І падали сльози, неначе корали, З очей намальованих Божих мадонн. І сонце палило, і люди молились, І падали ниць у поклонах своїх, І серце до серця й до Бога хилилось, О Господи! Дай нам спокутувати гріх, Врятуй нас усіх! У такому тексті виявляється не*

просто складання метафоризованих слів і не «згущення» їх, а нова семантико-поетична якість, що потребує подальших досліджень.

4. Висновки

Художнє мовлення генерації українських поетів початку ХХІ ст. виявилось насиченим структурно неоднорідними метафоричними конструкціями, насамперед метафорами-словосполученнями з атрибутивними, об'єктними й адвербіальними синтаксичними відношеннями й відповідним функційним навантаженням, а також метафорами-реченнями.

З'ясовано, що типовою формально-синтаксичною схемою метафоричного словосполучення з атрибутивними відношеннями є стійке метафоричне означення: численними є переносні епітети-кологати (наприклад, *біла магія, гранатове тремтіння*), а також метафоричні означення, що вказують на смак (*солоний місяць*), матеріал (зокрема, *воскова голова*) тощо. До атрибутивних переносних словосполучень належать так звані генітивні метафори (наприклад, *симфонія дощу, плоть асфальту*). Третім типом метафоризованих словосполучень з атрибутивними відношеннями є метафори-прикладки, що за функційним навантаженням становлять «поєднування непоєднуваного» (*квіти-радіохвилі*).

Метафоризовані словосполучення з об'єктними відношеннями (*промоутери спасіння, не божитися віршем*) і адвербіальними відношеннями (*розлетітися просом, лежати шинами*) виявилися непоказовими для аналізованих текстів.

Метафори-речення реалізують перенесення завдяки тому, що дію присудка приписувано предмету-підмету (*липень відбивався ... злітав і падав*) або через стислі образи афористичного характеру (*промінь – любов*).

Виявлені метафори-словосполучення й метафори-речення є найпростішим типом формально-синтаксичної організації метафоричних синтаксичних конструкцій. Не викликає сумніву, що їхня помітна частота вживання в аналізованих поетичних текстах є одним із факторів, що створює враження їхньої підвищеної «метафоричності».

Проте образну «густонасиченість», за нашими спостереженнями, формують метафоричні конструкції ускладненої структури, а також так звані ланцюжки метафор. Так, наприклад, характерною рисою аналізованих поетичних текстів є те, що метафори-словосполучення з атрибутивними відношеннями достатньо часто нарошують при собі додаткові уточнювальні метафоричні епітети (зокрема, *намисто з розбитих сердець*). Про «ланцюжки метафор» можна говорити, коли в межах одного речення, традиційно сприйманого як єдина одиниця висловлення, нагромаджується

кілька метафоричних поєднань (наприклад, *графіті із крил метеликів стікають у очі*), причому їх можна поділити на простіші метафори різної формально-синтаксичної структури.

Хоча тексти-метафори й виявлено серед поетичних творів початку ХХІ ст., природа їхньої метафоричності потребує подальших досліджень.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використати його результати для подальшого розгляду художнього, зокрема поетичного, україномовного дискурсу початку ХХІ ст., укладання словників ідіостилю митців зазначеного періоду.

Перспективи пропонованого дослідження вбачаємо у визначенні когнітивного підґрунтя насамперед ланцюжків метафор, які свідчать, що метафора як лінгвопоетичне явище має текстотворчі функції.

Література

1. Гром'як Роман – Ковалів Юрій – Теремко Василь ред. 2007. *Літературознавчий словник-довідник. Друге видання, виправлене, доповнене*. Київ: ВЦ «Академія».
2. Єрмоленко Світлана – Бирик Світлана – Тодор Олена 2001. *Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Київ: Либідь.
3. Жулинський Микола 2000. *Подих третього тисячоліття*. Луцьк: Терен.
4. Колесникова Лариса 2019. Теоретичні аспекти дослідження метафори. *Лінгвістика* 41/2: с. 138–149. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2019-2-41-138-149>
5. Колоїз Жанна ред. – Мішеніна Тетяна – Березовська-Савчук Наталя – Малога Наталя – Білоконенко Людмила – Бузько Світлана – Асмаковська Ганна – Шарманова Наталя – Бакум Зінаїда 2024. *Сучасний художній дискурс: мовностістичний вимір (колективна монографія)*. Кривий Ріг: ФОП Маринченко С. В.
6. Кравець Лариса 2005. Генітивна метафора як елемент текстової структури. *Українська мова* 1: с. 60–71.
7. Кравець Лариса 2008. Текстотвірний потенціал метафори. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови* 4: с. 409–414.
8. Кравець Лариса – Косько Віктор 2025. Семантико-граматична своєрідність субстантивно-ад'єктивних метафоричних конструкцій у прозі М. Дочинця. *Hungaro-Ruthenica* 10: с. 77–84.
9. Пономарів Олександр 2000. *Стилістика сучасної української мови: підручник*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
10. URL1: Кравець Лариса 2018. Метафора. *Енциклопедія Сучасної України*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19801200> (Дата звернення: 20.07.2026).
11. URL2: Мельник Володимир 2022. Образ. *Енциклопедія Сучасної України*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19775720> (Дата звернення: 20.07.2026).
12. URL3: Кравець Лариса 2022. Образність. *Енциклопедія Сучасної України*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19775710> (Дата звернення: 20.07.2026).

References

1. Hromiak, Roman – Kovaliv, Yurii – Teremko, Vasyl eds. 2007. *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk. Druhe vydannia, vypravlene, dopovnene* [Literary studies dictionary and reference book. Second, revised and expanded edition]. Kyiv: «Akademiia». (In Ukrainian)
2. Yermolenko, Svitlana – Bybyk, Svitlana – Todor, Olena 2001. *Ukrainska mova: korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv* [Ukrainian language: A concise explanatory dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Lybid. (In Ukrainian)
3. Zhulynskiy, Mykola 2000. *Podykh tretoho tysiacholittia* [The breath of the third millennium]. Lutsk: Teren. (In Ukrainian)
4. Kolesnykova, Larysa 2019. Teoretychni aspekty doslidzhennia metafory [Theoretical aspects of metaphor research]. *Linhvistyka* 41/2: pp. 138–149. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2019-2-41-138-149> (In Ukrainian)
5. Koloiz, Zhanna ed. – Mishenina, Tetiana – Berezovska-Savchuk, Natalia – Maliuha, Nataliia – Bilokonenko, Liudmyla – Buzko, Svitlana – Asmakovska, Hanna – Sharmanova, Natalia – Bakum, Zinaida 2024. *Suchasnyi khudozhnii dyskurs: movnostylistychnyi vymir (kolektyvna monohrafiia)* [Contemporary literary discourse: A linguostylistic dimension (collective monograph)]. Kryvyi Rih: FOP Marynchenko S. V. (In Ukrainian)
6. Kravets, Larysa 2005. Henityvna metafora yak element tekstovoi struktury [The genitive metaphor as an element of text structure]. *Ukrainska mova* 1: pp. 60–71. (In Ukrainian)
7. Kravets, Larysa 2008. Tekstotvirnyi potentsial metafory [The text-forming potential of metaphor]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 10: Problemy hramatyky i leksykologhii ukrainskoi movy* 4: pp. 409–414. (In Ukrainian)
8. Kravets, Larysa – Kosko, Viktor 2025. Semantyko-hramatychna svoieridnist substantyvno-adiektyvnykh metaforychnykh konstruksii u prozi M. Dochynetsia [Semantic and grammatical specificity of substantive-adjectival metaphorical constructions in the prose of M. Dochynets]. *Hungaro-Ruthenica* 10: pp. 77–84. (In Ukrainian)
9. Ponomariv, Oleksandr 2000. *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy: pidruchnyk* [Stylistics of the modern Ukrainian language: A textbook]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. (In Ukrainian)
10. URL1: Kravets, Larysa 2018. Metafora [Metaphor]. *Encyclopedia of Modern Ukraine*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19801200> (Accessed: 20.07.2026). (In Ukrainian)
11. URL2: Melnyk, Volodymyr 2022. Obraz [Image]. *Encyclopedia of Modern Ukraine*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19775720> (Accessed: 20.07.2026). (In Ukrainian)
12. URL3: Kravets, Larysa 2022. Obraznist [Imagery]. *Encyclopedia of Modern Ukraine*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19775710> (Accessed: 20.07.2026). (In Ukrainian)

Структурна неоднорідність метафор у художньому дискурсі початку ХХІ ст.

Медведь Олена, кандидат філологічних наук, доцент. Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут», кафедра прикладної лінгвістики, доцент. o.medved@khai.edu, ORCID: 0000-0001-5977-5773.

У дослідженні розглянуто структурну неоднорідність метафор у художньому дискурсі на прикладі української поезії початку ХХІ ст. Акцентовано, що в межах дискурсивного підходу останнім часом набуває актуального звучання думка, що метафора є не статичним, а динамічним явищем, нестабільним, здатним до розвитку.

Установлено, що одним із структурно простих типів є так звані генітивні метафори, тобто метафоричні словосполучення, які складаються з двох іменників, один із яких використано в родовому відмінку (наприклад, *симфонія дощу, плоть асфальту*). Деякі з них нарошують при собі додаткові уточнювальні епітети також метафоричного характеру (зокрема, *намисто з розбитих сердець*). Також як окремий різновид структурно простих метафор виділено метафори орудного відмінка, тобто образні словосполучення, які складаються з дієслова й іменника в орудному відмінку (*...його зими тишею говорять...*). З'ясовано, що типовою схемою побудови метафоричного вислову є стійке метафоричне означення, або метафоричний епітет: традиційно для української поезії численними є метафоричні епітети-кolorативи (наприклад, *біла магія, гранатове тремтіння*), а також метафоричні означення, що вказують на матеріал (зокрема, *воскова голова*). Визначено, що метафора-прикладка в поетичних творах початку ХХІ ст. зустрічається достатньо рідко й має переважно абсурдний характер (*квіти-радіохвилі*).

Прикметною рисою аналізованих поезій є так звані ланцюжки метафор, коли в межах одного речення, традиційно сприйманого як єдина одиниця висловлювання, нагромаджується кілька простіших за структурою метафоричних висловлювань (наприклад, *графіті із крил метеликів стікають у очі*).

Практичне значення дослідження полягає в можливості використати його результати для подальшого розгляду художнього, зокрема поетичного, україномовного дискурсу початку ХХІ ст., укладання словників ідіостилю митців зазначеного періоду та ін. Перспективи пропонованого дослідження вбачаємо у визначенні когнітивного підґрунтя насамперед ланцюжків метафор, які свідчать, що метафора як лінгвопоетичне явище має текстотворчі функції.

Ключові слова: метафора, структура метафори, поетичне мовлення, троп, художній дискурс.

Structural heterogeneity of metaphors in literary discourse at the beginning of the 21st century

Olena Medved, candidate of philological sciences, associate professor. National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute”, Department of Applied Linguistics, associate professor. o.medved@khai.edu, ORCID: 0000-0001-5977-5773.

The study examines the structural heterogeneity of metaphors in literary discourse, using Ukrainian poetry of the early twenty-first century as its material. It is emphasised that, within the discourse-based approach, the view that metaphor is not a static but a dynamic phenomenon – unstable and capable of development – has recently gained particular relevance.

It has been established that one of the structurally simple types is represented by so-called genitive metaphors, that is, metaphorical word combinations consisting of two nouns, one of which is used in the genitive case (e.g., *symphony of rain*, *flesh of asphalt*). Some of these acquire additional specifying epithets that are themselves metaphorical in nature (e.g., *a necklace of broken hearts*). Instrumental-case metaphors are also distinguished as a separate subtype of structurally simple metaphors, that is, figurative word combinations consisting of a verb and a noun in the instrumental case (e.g., *...his winters speak with silence...*). It has been found that a typical pattern for constructing a metaphorical expression is a fixed metaphorical attribute, or metaphorical epithet. Traditionally, Ukrainian poetry contains numerous metaphorical colour epithets (e.g., *white magic*, *garnet-coloured trembling*), as well as metaphorical attributes denoting material (e.g., *waxen head*). It has also been determined that appositional metaphors occur relatively rarely in poetic works of the early twenty-first century and are predominantly absurd in character (e.g., *flowers-radio waves*).

A notable feature of the poetry analysed is the occurrence of so-called chains of metaphors, in which several structurally simpler metaphorical expressions accumulate within a single sentence, traditionally perceived as a unified utterance (e.g., *graffiti made of butterfly wings flows into the eyes*).

The practical significance of the study lies in the possibility of using its results for further research into Ukrainian-language literary, particularly poetic, discourse of the early twenty-first century, for compiling dictionaries of the individual styles of writers of the period, and for other related purposes. The prospects for further research are seen primarily in identifying the cognitive foundations of chains of metaphors, which demonstrate that metaphor, as a linguopoetic phenomenon, performs text-forming functions.

Keywords: *metaphor, metaphor structure, poetic language, trope, literary discourse.*

A metaforák szerkezeti sokszínűsége a 21. század eleji szépirodalmi diskurzusban

Medved Olena, a filológiai tudományok kandidátusa, docens. Nemzeti Repülési és Űrhajózási Egyetem „Harkivi Repülési Intézet”, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, docens. o.medved@khai.edu, ORCID: 0000-0001-5977-5773.

A tanulmány a metaforák szerkezeti heterogenitását vizsgálja a szépirodalmi diskurzusban, a 21. század eleji ukrán költészet példáján keresztül. Hangsúlyozza, hogy a diskurzusalapú megközelítésben az utóbbi időben egyre nagyobb figyelmet kap az a nézet, amely szerint a metafora nem statikus, hanem dinamikus jelenség, amely instabil és fejlődésre képes.

A kutatás megállapította, hogy a szerkezetileg egyszerű típusok egyikét az úgynevezett genitívuszi metaforák alkotják, vagyis olyan metaforikus szókapcsolatok, amelyek két főnévből állnak, és ezek egyike birtokos esetben szerepel (például *az eső szimfóniája*, *az aszfalt húsa*). Egy részük további pontosító, szintén metaforikus jellegű jelzőkkel egészül ki (például *összetört szívekből fűzött nyaklánc*). A szerkezetileg egyszerű szóképek külön típusaként jelennek meg az instrumentális metaforák is, vagyis olyan képszerű szókapcsolatok, amelyek egy igéből és egy eszközhatározói esetben álló főnévből épülnek fel (például *...telei csenddel beszélnek...*).

A vizsgálat szerint a metaforikus kifejezések egyik tipikus szerkezeti mintája az állandósult metaforikus jelző, illetve a metaforikus epitheton. Az ukrán költészetben hagyományosan nagy számban fordulnak elő metaforikus színjelzők (például *fehér mágia*, *gránátvörös remegés*), valamint anyagot megjelölő metaforikus jelzők is (például *viaszfej*). Megállapítható továbbá, hogy a metaforikus értelmező jelzős szerkezetek a 21. század eleji költészetben viszonylag ritkán fordulnak elő, és többnyire abszurd jellegűek (például *virágok-rádióhullámok*).

Az elemzett versek jellegzetes sajátossága az úgynevezett metaforaláncok megjelenése, amikor egyetlen, hagyományosan egységes megnyilatkozásként értelmezett mondaton belül több, szerkezetileg egyszerűbb metaforikus kifejezés halmozódik egymásra (például *a pillangószárnyakból készült graffiti a szemekbe csorog*).

A kutatás gyakorlati jelentősége abban rejlik, hogy eredményei felhasználhatók a 21. század eleji ukrán nyelvű szépirodalmi, különösen költői diskurzus további vizsgálatához, az adott korszak alkotói idiolektusát és egyéni stílusát bemutató szótárak összeállításához, valamint más hasonló kutatásokhoz. A további vizsgálatok egyik fő iránya elsősorban a metaforaláncok kognitív hátterének feltárása lehet, amelyek azt bizonyítják, hogy a metafora mint nyelvpoétikai jelenség szövegalkotó funkciókat is betölt.

Kulcsszavak: metafora, metaforaszerkezet, költői nyelv, trópus, szépirodalmi diskurzus.